

ПЕТАР ХР. ИЛИЕВСКИ
Кеј „13 Ноември“ 20/11
Скопје

УДК 881.01-52.09

АПТЕОЗА НА СЛОВOTO ВО ПРОГЛАСОТ КОН СВ. ЕВАНГЕЛИЕ ОД КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ – СВ. КИРИЛ

Содржина: 01. Увод. Идеите на Константин Философ за единство на народите. – 1. Авторството на *Пројгласој* и принципите за еднаквост на сите јазици и народи. – 2. Философски и теолошки идеи на Константин-Кирил, сублимирани во терминот *Слово*. – 3. Ритмичко-просодиските особености на *Пројгласој*. – 4. Структура и содржина на *Пројгласој*. – 5. Словото – оружје на човечките души за борба против злото. – 6. Создавање на народна култура преку писменост, богослужение и книжевност на народен јазик. – 7. Заклучок. Аналогија меѓу воплоеното Слово (II ипостас на Света Троица) и буквеното слово во словенскиот превот на Четвороевангелието.

01. Со Кајетан Гантар ретко сме се среќавале лично, но физичката разделеност не ни пречела да имаме беспрекорна соработка близу 40 години. Првите наши контакти се остварени преку *Жива Анџика*, во која тој соработува од 1953, а од 1969 г. стана и нејзин уредник за Словенија. Нашето сотрудништво се засили особено од почетокот на 70-те години наваму кога уследија заеднички напори околу организирањето на друштвата и Сојузот за антички студии; околу опстанокот и унапредувањето на класичното образование во различни форми на сите нивоа; размена на предавања, подготовки и одржување на научни собири и др.

Во разговорите при ретките средби, како и во нашата непрекидна преписка секогаш провејувал дух на разбирање, отвореност и еднодушност до степен на *idem velle et idem nolle*. Иако нашите потесни специјалности не се исти, секогаш сме наоѓале теми за дискусија од заеднички интерес. Широк е кругот на неговите научни преокупации. Тој е прво ентузијазан истражувач и пропагатор на класичното наследство. Ориентиран, главно, кон класичната литература, поезија, филозофија и етика кај Хомер, Хоратиј, Аристотел и др., тој со не помал жар го проследува и одразот на класичните идеи и

мотиви врз современата литература и култура. Посебен интерес пројавува кон словенечката литература и култура од самите почетоци до наши дни. Истовремено тој живо се интересира за проблеми од византологијата, а активно е ангажиран и со ре-визија на словенечкиот превод на *Новиот Завет*.

Не е случаен изборот на мојата тема за Константин-Кирил во бројот од *Жива Анџика*, посветен на Гантар. Навидум темата излегува од доменот на античките студии, но индиректно таа е тесно сврзана со класиката и со научните преокупации на славеникот. Константин-Кирил не бил само професор по класична философија на висока школа, философ и мисионер со апостолска ревност, а и поет-визионер во класична смисла. Тематиката од последнава (поетска) активност, често третирана во трудовите на Гантар, е предмет и на мојов прилог со кој сакам да ги изразам своите чувства на почит и признателност кон јубиларот за неговата несебична соработка во и околу *Жива Анџика*.

Преку св. Кирил и брат му Методија се остварени првите културни контакти меѓу Македонија и Словенија. Двајцата браќа, кои работеле како спрегнати и влечеле една бразда, се првите наши културтрегери кои на Словените им го пренесле класичното наследство во христијанизирана форма. Идеите што ги застапувале Браќата, а особено св. Кирил, за единство на сите народи и покрај нивните јазични и културни разлики, се слични на оние што ги шири и нашето списание *Жива Анџика*.

1. Моравската просветителска мисија била заедничко дело на солунските Браќа, но сепак за нејзин основоположник, аниматор и главен раководител со право се смета помладиот брат Константин, наречен од рана возраст „Философ“, а пред смртта во Рим (869), со примањето на заветот *велика схима*, прекрстен во Кирил. Епитетот „Философ“ обично му се дава на човек многу учен со високи интелектуални способности¹. Токму таков бил Константин-Кирил². Тој имал голема среќа што станал ученик на двајца најобразовани на времето Византијци, Лав Мудриот и особено Фотиј³, во познатата Магнаур-

¹ Според *Моравската легенда* „propter mirabile eius ingenium dictus est Philosophus“, сп. А. Теодоров-Балан, *Кирил и Методиј II*, София 1934, 202.

² Седмото дете на другарот Лав и Марија од Солун. Во неговите житија се истакнува дека од рана возраст тој пројавувал силна наклоност кон учење. На училиште ги надминувал сите свои врстници со бистриот ум.

³ Фотиј бил голем ерудит и цариградски патријарх на двапати (858–67 и 878–86), длабок и критичен ум, неуморен читач со перо в рака. Неговата *Библиотјека* (*Myriobiblion*), составена пред 858 год., е жив споменик на неговата начитаност и критичност. Таа содржи ексерпти со критички осврт од 280 прозини дела, главно, од областа на теологијата, историјата, реториката,

ска школа во Цариград. Назначувањето за предавач по философија на местото од Фотиј кога овој бил избран за патријарх, јасно покажува какви способности и квалификации имал Константин. Тој бил сестрано надарена личност, универзален гениј. Неговата книжевна и практична дејност е комплексна и интегрална. Истовремено бил и поет и философ, и филолог – инвентор на оригинално словенско писмо и кодификатор на првиот староцрковнословенски јазик, и теолог во ревностна апостолска служба. Бидејќи тој има и книжевни творби пишувани со метричко ритмички размер, во стихови, од формална страна тие можат да бидат предмет на поетски анализи, а од содржинска – на философски и теолошки.

Во својот напис овде се запирам на познатата негова поетска творба *Пројлас кон свейојо Евангелие*⁴. За авторството на оваа творба се водела опширна дискусија⁵. Со оглед на тоа што е таа текстолошки и формално тесно поврзана со други, неоспорно Константинови творби, а во некои од ракописите, каде што е текстот сочуван, децидно се вели дека е тоа *Пројлас* (или *Слово*) блаженаго оучителя нашего Константина Философа, може со полно право да се смета дека е тој нејзин автор⁶.

философијата и други природни науки. За голем број од тие дела, сега изгубени, таа е единствен извор. Фотиј пројавил посебен интерес и дарба кон филолошки проблеми. Неговиот *Lexicon*, доскоро познат од дефектниот *Codex Galeanus* од Cambridge, дополнет од ракописите во Атина и Берлин, а особено во последно време од ракописот на манастирот Заворда во западна егејска Македонија во 1959, сп. најново издание на Chr. Theodoridis, *Photii Patriarchae Lexicon I (A – Δ)*, W. de Gruyter, Berlin-New York 192, содржи нови грчки зборови од изгубени класични дела.

⁴ Повеќе за оваа творба со библиографски податоци в. П. Хр. Илиевски, „Сесловенски и универзални пораки во *Пројласој кон свейојо Евангелие* од Константин-Кирил“, *Зборник на трудови од I-ша македонско-руска конференција*, Охрид 1995, каде што се дава целосно текстот во оригинал и на македонски превод, во печат.

⁵ Од моментот кога бил откриен од А. Гильфердинг во 1858 год. овој текст го привлекува вниманието на слависти и византолози како со својата богата содржина и ритмичко метричка форма, така и со прашањето кој е нејзиниот автор (в. бел. 6).

⁶ Такво становиште застапуваат I. Franko, „Kleine Beiträge zur Geschichte der kirchensl. Literat.“, *Archiv für sl. Ph.*, 35, 1913, 150–179; 36, 1915, 209–219. Во повеќе наврати на оваа тема пишувал и го аргументирал своето мислење дека автор на *Пројлојо* бил Константин Философ, R. Jakobson, „St. Constantine's Prologue to the Gospels“, *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, New York 1954, 19–23, cf. *Selected Writings VI*, 1, 191–206; – „The Slavic Response to Byzantine Poetry“, *Actes du XIIe Congrès intern. d'Études Byzantines*, Beograd 1963 (Ochride 1961), 266–267 и др. Исто така повеќе пати се наврќал на ова прашање и Е. Георгиев и го докажувал авторството на Константин Философ, сп. *Две произведенија на св. Кирил*, София 1938, 132–135; – *Кирил и Методиј основоположници на славјанските литератури*, София 1956, 185–191; В. Н. Топо-

Проџласоџ кон св. *Еванџелие* е прва поголема, писмено оформена поетска творба на староцрковнословенски литературен јазик. Тоа е текст од 110⁷ стихови дванаесетерци со цезура зад петтиот (поретко зад седмиот) слог (5+7 или 7+5). По својата содржина и намена тој претставува предговор и промоција на тукушто преведеното Четвороевангелие. Во него е изложена програмата и суштината на апостолската мисија на Браќата кај Словените, а по интенциите *Проџласоџ* има подалекусежен зафат. Со него се повикуваат сите словенски народи да го слушаат *Словойџо* на својот говорен јазик, но истовремено тој е повик за описменување и на сите безбуквени народи кои биле примирени со средновековното сфаќање за само „три свети јазици“ на кои луѓето можат да Го слават Бога. Содржината на *Проџласоџ* е отворена идеолошка и културолошка борба против ваквото сфаќање со кое повеќето европски народи биле држани во заблуда.

На времето тоа биле многу смели и револуционерни идеи. Во нивната основа се преплетуваат две компоненти: а. свештен карактер на јазикот, којшто според средновековното верување се осветувал ако на него се врши литургија и б. принцип за еднаквоста и рамноправноста на народите и јазиците. Навистина, била потребна голема храброст и далекугледост да се пропагираат и спроведуваат во дело вакви идеи и принципи. Одвај по околу 1000 години тие идеи послужиле како основа

ров, „*Проџлас* Константина Философа как образец старославјанской поэзии“, *Славјанское и балканское языкознание. История литературных языков и письменность*, Москва 1979, 26–46; истиот во *Святость и святые в русской духовной культуре I*, Москва 1995, 17–67; В. Велчев, „*Проџласџ* кџм еванџелието – Възвестјаване на културното самоопределение на славјанскиј етнос“, *Език и литература* 38, кн. 4, 1983, 17–33; сп. истиот во *Кирило-методијевски студии I*, Софија 1984, 21–24. Искажана е и претпоставка дека *Проџласоџ* можел да биде напишан од Константин Преславски, сп. Й. Иванов, *Бџлгарски старици из Македонија*, Софија 1931, 338–344; A. Vaillant, „Une poésie vieux-slave: La préface de l'Évangile“, *Revue des études slaves*, т. 33, 1956, 21–24; сп. и Б. Мирчева – С. Бџрлиева, *Кирило-методијевски студии 4*, Софија 1987, 487 и др. V. Jagic, *Archiv für slav. Philol.*, 36, 1915/6, 206 и R. Nahtigal, „Rekonstrukcija treh starocerkveslovjanskikh izvirnih pesnitev“, *Razprave Akad. znanosti in umetnosti*, Filozofsko-filološko-historični razred, Ljubljana, 1943, 41–155, ги одрекуваат двете мислења, но не го определуваат името на авторот; за нив тој е сѐ уште непознат. – Сочуваниов текст на *Проџласоџ* можел да претрпи извесни промени. При преписите интерполации се, речиси, неизбежни. Но истоветноста на неговите идеи со оние во *Венецискиоџ дисјуџи* (Ж. К. гл. XVI) јасно покажуваат дека е тој дело на Константин Философ.

⁷ Така според A. Vaillant, „Une poésie vieux-slave: La préface de l'Évangile“, *Revue des Études slaves*, 33, 1956, 7–25. Цитатите во текстов се дадени во македонски превод од потпишаниот според нумерацијата на ова издание од Vaillant. Според R. Jakobson, „St. Constantine's Prologue to the Gospels“, *Selected Writings VI*, 1, Mouton, Berlin-New York-Amsterdam 1985, 191–206, *Проџлоџоџ* имал 112 стихови.

за грандиозниот проект на Светското библиско друштво со многубројни национални комисии и поткомисии за превод на Библијата на сите јазици во светов⁸.

2. Философските и теолошките идеи на св. Кирил се прснати низ сите негови дела. Но во *Проѣласоѣ* тој дава синтеза и квинтесенција на целокупниот свој философски⁹, догматски, етички, естетички и гносеолошки систем со зборот *Слово*, како и Хераклит со *λόγος*¹⁰. Не случајно околу три четвртини од целокупниот текст на *Проѣласоѣ* се однесуваат на *Словошо* (спомнато во разни падежни форми десетина пати).

⁸ Константин Философ ги применил на дело овие идеи 6–8 века пред најсмелите верски и книжевни реформатори од централна и западна Европа (Хус, Лутер, Далматин и др.).

⁹ За да се разбере правилно философскиот профил на св. Кирил, потребно е човек да се пренесе со мислите во сложената византиска култура, чии компоненти можат да се следат низ еден милениумски развоен процес. Секоја историска епоха обично се смета за ќерка на претходната. Но како што и при индивидуалните случаи децата не наследуваат особини само од непосредниот родител, туку и од нивни пра- и чукун-дедовци и -баби, а освен тоа се изложени и на разни други странични влијанија, така и во наследството на историските епохи се преплетени безброј елементи дојдени по директна или странична линија. Тоа особено важи за културата на византиската епоха. Грчката философија, навистина, укажувала влијание на соседните култури, но исто така таа трпела такво од нив. Почетокот на контактите меѓу паганската античка философија со јудејскиот монотеизам и мистицизмот на источните религии обично се бара во неоплатонизмот. Но такви моменти имало и пред Плотин. Центарот на заемните допири и влијанија била Александрија, особено по преводот на Стариот Завет (III век пред Хр.), а биле засилени со насилната хеленизација на Палестина при Селевкидите (II–I век пред Хр.). Резултат на таквите интерференции бил философскиот систем на Филон Александриски, постар современик на ап. Павле. Од *космоцентризам*, преку *антропоцентризам*, старогрчката философија сè повеќе се доближувала до *моноистичкиот теоцентризам*, а со проповедта на апостолите и дејноста на апологетите (II век), завршува со *Христоецентризам*, кога философскиот *λόγος* бил доближен до христијанскиот *Λόγος*. Платиниот неоплатонизам е последна фаза на античката грчка философија и придонесол многу за тоа доближување до христијанската идеологија, но теренот бил веќе подготвен за неговата појава. Философијата на Плотин е нешто повеќе отколку за неговите претходници *ѣѣѣ во живоѣѣ*, кој бара не само интелектуални, а и морални интензивни напори. Неоплатоничарските идеи на Амониј Сакас и Плотин, трансформирани преку школата на Ориген, големите Кападокијци, Ареопагитиките, сириските анахорети, св. Јован Дамаскин и Фотиј, нашле одраз и во светогледот на Константин Философ, сп. П. Хр. Илиевски, „Константин-Кирил ‘Философ’ – ортодоксен теолог“, *Прилози МАНУ*, Одделение за лингвистика и литературна наука, 19, 1–2, 1994, 77–103.

¹⁰ Хераклитовиот *λόγος* е со мошне широк спектар на различни значења: тој е „вечен“, наспроти сè друго што е времено; „принцип“ што ги управува и осмислува сите нешта (Fr. 1); „заеднички“ за сите нешта (Fr. 22) и „скриен во нив“ (Fr. 50), „најфина хармонија“ (Fr. 8), а истовремено „вечен огон“ (Fr. 30) и принцип на постојани промени, сп. V. Mitevski, „Heraclitus’ Logos as a Principle of Change“, *Ž. A.* 44, 45–64.

Проџласош е восторжена химна на *Словошо* со сета негова богата полисемија. Според Јовановото евангелие во Словото се крие суштината и на нашето и на Божјото суштество.

Четвороевангелието, што се промовира со *Проџласош* започнува токму со оваа мисла: „Искони бѣ слово и слово бѣ оу бога, и богъ бѣ слово“ (*Јн.* 1.1), а подолу „и слово плоть бысть“ (*Јн.* 1.14). Во овие зборови се содржи целото евангелие. А св. Кирил тоа го синтетизира во зборот *Слово*. Во *Проџласош* се истакнува важноста на воплоцениот Логос за човечкиот земен и вечен живот. А таква важност му се придава и на буквеното слово (= Евангелието), кое ги води луѓето да застанат „од десната страна“ на Богочовекот Христа.

Свеста и словесноста со кои човек се разликува од животните, а се поврзува со Бога, е „дар Божји“, без кој човек не може да биде свесен ни за себеси, нити ќе може да Го познае Бога:

За делата Негови / чујте, Словени!

Та дар е тоа / од Бога што е даден,

а дар Божји е / од десната Му страна (9–11 ст.).

Проџласош кон св. *Еванџелие* формално зависи од една византиска метричка норма, јампски дванаесетерец, којшто се употребувал за пишување на дидактичка пригодна и епиграматска поезија¹¹. Но текстот на *Проџласош* не е превод од грчки оригинал, ниту е наменет за богослужбена употреба. Тој е самостојна пригодна и дидактичка творба, исцело составена на староцрковнословенски, изграден врз основа на живиот говор на македонските Словени од Солунско.

3. Првите поетски творби на св. Кирил, пишувани на грчки, биле високо оценети од неговиот современик и личен пријател, римскиот библиотекар Анастасиј. Тој спомнува дека Философот бил автор на химни во чест на Бога, како и на еден канон за св. Климент Римски, кои се пееле во грчките школи (*Graecorum resonant scholae*)¹². Но Анастасиј не можел да го преведе канонот на латински, зашто не се совпаѓал бројот на слоговите со оној во грчкиот текст (*idcirco non transtuli, quia, cum Latine transiatur* [?], *hic pauciores, illi(c) plurales syllabas generatum esset nec aptam nec sonoram cantus harmoniam redderet*)¹³.

¹¹ Cf. C. A. Trypanis, *From Homer to Seferis*, London 1981, 404s., 471s., 485s.; H.-G. Beck, *Das byzantinische Jahrtausend*, München, 1994, 109–162, посебно 129.

¹² Сп. А. Теодоров-Балан, о.с. 246.

¹³ *ibidem*.

Високите поетски дарби на св. Кирил се пројавени во словенскиот препев на неговата химна што му ја испеал на својот духовен раководител, св. Григориј Богослов. Тоа е класично ремек дело, напишано во византиски хексаметар од седум стихови. Високо поетско мајсторство се огледа и во неговиот препев на „Тајната служба“, литургијата, од која е сочуван¹⁴ фрагмент од најторжественіот дел, канонот со евхаристичните молитви.

Посебно значајно место меѓу неговите поетски творби зазема *Проџласоџ кон св. Еванџелие*, чија содржина е изразена во стихови со различни поетски фигури (метафори, паронимии, метонимии и други звукоподражајни средства). Имало лингвисти, од рангот на Ватрослав Јагиќ (о.с.), кои ја потценувале уметничката вредност на *Проџласоџ* и тврделе дека Константин-Кирил не можел да пишува така нејасно и конфузно. Наспроти ваквото становиште други, угледни филолози, како: Јакобсон, Трубецкој, Нахтигал, Топоров, Ленчек, Велчев и др. тврдат дека е тоа „класична работа на старата црковнословенска литература и совршена творба според нормите на византиската поезика“. Јакобсон (1963, 266, в. бел. 6 и 7) истакнува дека *Проџласоџ* се одликува со „монументална композиција, прецизен и суптилен ритам, разнообразност и хармонија на неговите синтаксички фигури, како и вештина во употребата на паронимии, метафори и параболи“.

Топоров (о.с.), кој изврши минуциозна прозодиска анализа, претполага дека стихотворбата била заснована врз наследен прасловенски дванаесетерец. Наследени и.-е. елементи, неоспорно, има и во метриката како и во јазикот. Но стариот словенски дванаесетерец само во глобала се вклопува во оној на *Проџласоџ*, а по однос на внатрешната структура тие се разликуваат. Словенскиот обично има паузи зад парни слогови: 4+4+4, или е разделен симетрично (6+6), а тоа во византискиот дванесетерец воопшто не е допуштено. По однос на паузата, која игра суштествена улога во ритмиката на *Проџласоџ*, нема отстапување од византиските норми.

Во македонскиот, којшто е балканизан јазик и ја усвоил балканската реченичка ритмика со чести петосложни целини од дактил и трохеј (сп. во народните приказни: „чесити цару“, „пустата мрза“, „вака да знаеш“ итн.), без големи тешкотии можат да се кројат стихови со ваков метрички рамер, сп.:

¹⁴ Во *Синајскиоџ евохолоџиј*, сп. J. Frěck, „Euchologium Sinaiticum“, *Patrologia Orientalis*, 25, Paris, 1939, 613; сп. Р. Јакобсон, „Тајната слоужба Константина Философа и дальныйее развитие ст. слав. поэзии“, *Зборник рагова Византолошкоџ институтџа*, кн. VIII 1, Београд, 1963, 154.

Како што семето / кое на нива паѓа
 кога се сее / со вера за да расте,
 така човечки срца / имаат нужда
 од букви, а и / од божествена роса
 за дарот Божји / повеќе плод да роди (68–73 ст.).

Според Јакобсон (о.с.) формалните својства му даваат на *Проџласоџи* почесно место меѓу византиските дидактички поеми од тоа време. Овие квалитети се сè уште потценети од историчарите на литературата. Всушност, тие претставуваат највисок дострел на византиското поетско мајсторство. Тие модели биле пренесени во староцрковнословенскиот од солунските Браќа, но не механички, а биле просто трансплантирани и пополнети со нови содржини, затоа во словенскиот тие со по нешто и се разликуваат од византиските.

Така, Константиновиот *Проџлас* е составен со нов, другојазичен материјал, а уште повеќе се разликува со својата содржина и напредните идеи. Византиската црковна традиција го воспевала дарот на јазиците што го примиле Христовите апостоли на Педесетница и потоа тргнале смело да го проповедаат Евангелието по цел свет на разни јазици. Византиската дипломатија, меѓутоа, не допуштала на нејзина територија евангелска проповед на друг јазик, освен на грчки, латински и еврејски.

4. *Содржина*. – Составот на *Проџласоџи* е класичен во аристотеловска смисла, како длабоко промислена и органски заокружена целина. Неговата содржина е поделена на седум дела¹⁵. За Константин-Кирил, како и за св. Григориј Богослов, кого што го идеализирал, симболиката на седумката игра голема улога. И химната што Константин му ја испеал на својот учител и духовен водич, се состои од седум прегнанти стихови, напишани според неговиот принцип „въ малѣ рѣчи, много оумѣ“ во совршен византиски хексаметар.

а. Краткиот *Увод* на *Проџласоџи* (1–8 ст.) е со општочовечки карактер. Овде се спомнуваат старозаветни пророштва дека Христос, којшто е „светлина на светот“ (*Ис.* 9.2; *Мт.* 4.16) дошол да ги собере и соедини народите (*Ис.* 66.18), дека „.../ слепи ќе прогледаат // и глуви ќе слушаат / буквено слово, // зашт’ треба сите / да Го познаат Бога“.

б. Веднаш потоа им се обраќа на Словените да чујат за Божјите дела. Обраќањето е во градација и со сè поголема

¹⁵ За значењето на *седмицата* в. од потпишаниот „Терминот ἐπτάρθμος и составот на групата ‘свети словенски седмочисленици’“, *Прилози МАНУ*, Одделение за лингвистика и литературна наука, 18, 2, 1993, 5–31.

задлабоченост во Христовото учење. Прво (9–22 ст.) ја истакнува крајната цел кон која христијаните треба да се стремат, имено „да ја заслужат десната страна“ и да стекнат вечно блаженство, спротивставено на земниот брзотечен живот: // „Голема радост / е за секоја душа // кога гледа и љуби / лепина Божја, // а мракот грешен / го прогони и пади, // гнилежот на овој свет / г’ отфрла скраја, // за да си стекне / блажен и рајски живот// и да се спаси / од вечниот жив огон“ // (16–21 ст.).

в. Потоа (22–42 ст.) од Словените бара со отворен ум да го слушаат Словото, Кое е дојдено од Бога: // „Слушајте ваму, / си словенски народи, // слушајте Слово, / зашт’ од Бога ни дојде. // Слово е храна / за човечката душа, // Слово што крепи / и срце баш и разум, // Слово што прави, / секој да познае Бога.// Како што нема / без светлина ни радост // за око што ја гледа / сета твар Божја, // а без лепина / таа и не се гледа, // така и душа / ако е безбуквена // не го познава / ни Законот на Господ //... (23–32). Посебно се нагласува „буквеното Слово“, зашто „безбуквената душа меѓу луѓето се покажува мртва“ (41–42 ст.); Слово на свој, а не на туѓ јазик, зашто ... // „Вие што Слово / слушате на туѓ јазик, // како да слушате глас / од бронзен звонец“ // (48–49 ст.).

г. Од 43–64 ст. се зборува дека човек се разликува од другите земни суштества со својот ум и словесност; за да се стремат кон Бога, тие треба да го слушаат и разбираат Словото Божјо. // „Она што сите луѓе / ги разделува // од животните / и од похотта скотска, // е што имаат / ум разумен и бистар.“ // Тука св. Кирил е категоричен, како и ап. Павле, нагласувајќи: // „Вие што Слово / слушате на туѓ јазик, // како да слушате глас / од бронзен звонец. // Ова го рече / свети Павле учејќи: // Молитва своја / кога пред Бога давам, // повеќе сакам / сал пет збора да кажам // (со разумот свој / јас да ги изговора) // за да разберат / и сите мои браќа, // отколку мноштво / неразбрани зборови, // зашто човекот / што реч не разбира ни // беседи мудри / што му се кажуваат, // тој не настои / ни да ги исполнува; // си полага грижи / сал за телото тлено // (45–59 ст.).

д. Од 65–91 ст. преку параболи зборува дека човечките срца имаат потреба од букви и книги – оружје против непријателот на човечките души, а бескнижните народи се „неми и голи“ (невооружени), па затоа „паѓаат во плен и бесконечни маки“, сп.: // „Како семето / кое на нива паѓа // кога се сее / со вера за да расте, // така човечки срца / имаат нужда // од букви, а и / од божествена роса // за дарот Божји / повеќе плод да роди. // Па кој би можел / си сказни да каже // на што

приличат / бескнижните народи. // Тие се неми / и покрај смислен говор. // Дури и сите / јазици да ги знаат, // без букви ними, / не им користат ништо. // Но кон својата сказна / уште би додал // во малу зборој / поука мошне умна, // дека се голи / народите без книга. // Не може човек / без оружје во борба // со противникот / на човечките души // в чиј плен ќе падне / и в бесконечни маки // (68 – 83 ст.).

е. Во одделот од 92–106 ст. мајсторски го поврзува крајот со почетокот на *Пројласош*, обраќајќи се повторно кон сите народи со општочовечка порака на пророците и апостолите за тоа како да се најде човек од десната страна на престолот Божји: // „Апостолите, / пак, со сите пророци // што ги кажале / овие свети слова, // кои се моќни / да го здробат врагот, // победа добра / да принесат на Бога, // бегајќи од телото / в гној што ќе гние, // од плотта тлена / чиј живот е кô сено, // не паѓајќи духом а / крепко стоејќи, // пред Бога храбри / се јавуваат тие, // ќе седат десно / од Божјиот свет престол, // кога со огон / луѓето ќе ги суди“ // (92–102 ст.). Пораката е кондензирана во девизата: // „Богоу погжше / чловџкы милоугжшоу“ (106 ст.): „Радувајте се / со ангели во век // прославувајќи / премилостива Бога, // секојпат како / со напишани песни // Бога воспojте / и луѓе милувајте“ // (102–106).

ж. Најпосле (107–110 ст.) *Пројласош* го завршува со славословие на Света Троица: // „Зашто на Бога / секогаш Му прилега // секоја слава / чест и вечна хвала, // на Синот со Отецот / и Светиот Дух, // во веки веков / од целата Божја твар. // Амин!“.

5. Фалсификат и пародија на христијанството е одење во братоубиствена борба со крстот Христов напред. Навистина, и Словото што го проповеда св. Кирил повикува на борба, но не против други луѓе, а против злото и егоизмот во себе. Св. Кирил ги повикува луѓето на борба против непријателот на нашите души откако ќе се наоружаат со Словото Христово. Тоа не е само средновековно верување. Возвишени умови, како Данте, Милтон, Гете, Достоевски, Прличев и др, а особено св. Кирил, живо ја чувствувале реалноста на богопротивната демонска сила, ѓаволот. Константин-Кирил во *Пројласош* објавува отворена борба против него. Очигледно, станува збор за мошне сериозна работа од која зависи судбината на човекот во овој и во задгробниот живот.

Според Достоевски само оној Бог може да се оправда, Којшто бил во човекот, Којшто живеел со животот на човекот и Којшто ги претрпел сите маки и страдања без да изгуби ни една од своите божествени особини. Таков бил само Хрис-

тос и, според него, единствено Он дава смисла на животот. Само Он може да служи како непогрешив критериум, морален образец и идеал за луѓето. Во *Проџласоѝ* св. Кирил пред сè Него Го прославува. Започнува со претскажувањата на пророците и проповедта на апостолите дека Христос, Којшто дошол за да ги собере и обедини народите, „е светлина на светот“, дека „без светлина нема радост, нема убавина“. Истакнува дека целта на човекот е да Го познае Бога и да ја заслужи Неговата десна страна на крајот од времето.

Ова е, всушност, општопознато христијанско учење и на прв поглед изгледа дека *Проџласоѝ* не содржи ништо ново. Спомнавме дека формата му е позајмена од обрасци на византиската поезија. Треба да се одбележи дека овде има и буквално позајмени зборови, фрази и мисли од црковните оци, особено од неговиот духовен учител св. Григориј Богослов¹⁶, за кого што „Словото било негов живот“¹⁷; „Што е храната за телото, тоа е“, според него „Словото за душата“¹⁸. Сето тоа нашло спонтан одраз и во Константиновиот *Проџлас*. Меѓутоа, во *Проџласоѝ* тоа е дадено со посебен колорит и звучи како ново. Имено, за да се сфати оваа вест и од тоа човек да има некаква корист, потребно е да го слуша Словото (богослужението и евангелието) на својот говорен јазик. Тоа, пак, открива нови видови.

6. Создавањето писменост и богослужение на народен јазик, како што спомнавме, според средновековното сфаќање преку литургиската употреба го издига јазикот и народот на повисоко ниво и води кон создавање на народна култура. Просветен од Светиот Дух, со благодатен дар на пламено апостолско Слово, св. Кирил во *Проџласоѝ* им се обраќа на сите Словени: „Народи словѣнсти, слышите слово!“¹⁹. Во една етимолошка фигура поврзува Словени, Слово и слава. Од контекстот на *Проџласоѝ* се подразбира дека авторот сака да каже: „Среќни сте, вие Словени, што повеќе нема да го слушате евангелското Слово на туѓ јазик, којшто е како глас на бронзен звонец. А народите што Му зборуваат на Бога (=се молат) на туѓ и неразбирлив јазик и немаат свое буквено слово, тие

¹⁶ Сп. Т. Събев, „Влияние на св. Григорий Назиански върху св. Кирил Славянобългарски“. *Годишник на Духовната академия „Св. Климент Охридски“*, София, Т. 18(44), 1968-9, София 1971, 257–276; В. Н. Топоров, *Святость и святые...* (в. бел. 6), 148, 149.

¹⁷ Gregory of Nazianzus, *Carm.* II. 1, 34, v. 125, PG 37, 506, cf. T. Špidlík, „L'influence de Grégoire de Nazianze sur Constantin-Cyrille et sur la spiritualité slave“, *The Legacy of Saints Cyril and Methodius to Kiev and Moscow*, Thessaloniki 1992, 40.

¹⁸ Idem, *Or.* 17, 1, PG 35, 965a, Špidlík, *ibidem*.

нија, и денес е во практична употреба кај сите православни словенски народи.

На крајот уште едно прашање, навидум формално, но тесно поврзано и со основната идеја на *Проѓласош*: Зошто Константин Философ избрал ваква – поетска форма за искажување на своите пораки? – Тоа можел да го каже и во проза. Но прозните фрази немаат таква сила да го собудат вниманието на слушателите и да дадат потстрек за акција. Таков ефект можат да произведат поетските зборови кои, кога се искрени и возвишени, делуваат непосредно врз срцата на слушателите. А срцето има потреба од „божествена роса“ (Божја благодат) за да го умножи плодот. Поетот, инспириран од Духот Божји, им го пренесува со жар евангелското слово на слушателите. Житиеписецот забележува дека Константин имал „огнен говор“ со кој ги палел срцата на слушателите. Впрочем, така постапувал и неговиот учител, св. Григориј Богослов кој, како што видовме, исто така своите мисли со дидактична содржина ги излагал во стихови¹⁹.

SUMMARY

P. Hr. Ilievski: APOTHEOSIS OF THE WORD IN THE PROLOGUE TO THE GOSPELS BY CONSTANTINE "THE PHILOSOPHER" – ST. CYRIL

An enthusiastic explorer and ardent propagator of the classical, including Byzantine, heritage, Kaetan Gantar is also vividly interested in the continuity of classical ideas in contemporary literature and culture. His prolific activity coincides with that of the periodical *Živa Antika*, to which he has devoted a great deal of his life. The most favourite subject of his scientific studies, however, is a subtle analysis of the classical poetical motifs, reflected especially in the Slovenian poetry from its very beginning up to the present day. He is also actively involved in the revision of the Slovenian translation of the New Testament. The theme of this article about the oldest Slavonic written poem, devoted to Kaetan's anniversary, is chosen according to his activity and affinities.

There are strong reasons in support of the thesis that the author of the homiletic and didactic hymn of 110 verses, *Prologue to the Gospels*, is the Slavonic apostle Constantine, surnamed "the Philosopher", known under his monastic name Cyril, the transmitter of classical ideas in a Christianized form. The most frequent nouns in this poem consecrated to the Divine Word are *Slovo*, *Λόγος*, and God. In fact, it is an apotheosis of the Word, which is equated with God.

¹⁹ Sp. T. Špidlík, o.c.

The *Prologue*, based on the metrical structure of the Byzantine and classical Greek dodecasyllabic verse, has been the frequent subject of profound analyses by numerous scholars. But it still requires a broad systematic study, like that of the Slovenian academician R. Nahtigal. Its most characteristic formal and textual features are only briefly analysed here, and illustrated with verses translated into contemporary Makedonski, where the *zeugma* occurs after the fifth (or seventh) syllable, the same as in the original Old Church Slavonic, spoken in the vicinity of Thessaloniki in the IXth century. The caesura (5+7, or 7+5) of the verses, given in continuo, is marked with a single slash, and the verse boundary with a double slash.

With in the context of the poem Constantine greets and ardently defends the Slavicized *Tetraevangelium* and Liturgy in vernacular Slavonic, asking for commonly comprehensible words in the church prayers, and referring to the ideas of St. Paul (*I Cor.*, 14) and Dionysius Areopagitus (*Divine Names*), as in his famous speech in Venice. Those who are listening to the Word in a foreign tongue feel as if they heard the voice of a copper bell.

Special attention is paid to the progressive ideas in the *Prologue* about the unity and equality of all the nations and languages: "Christ comes to gather all the nations and tongues"(3). The essential point of this poem is the defence of the sacred right of the Slavs, and of any other people, to have the Scriptures, literature, "in their own language", and to praise merciful God in a tongue comprehensible to all. This idea anticipated the principles of the contemporary *European Language and Cultural Community* by eleven centuries.